

Sadržaj

1. Predgovor	9
2. Uvod	13
3. Pisanje kao tehnologija i kulturna ekologija	23
Performanse i funkcija kompleksnih komunikacionih sistema	27
Drevna pisma i njihov kulturno-ekološki značaj – metode dešifrovanja i tumačenja	31
Identifikovanje pisma na osnovu negativnih kriterijuma	32
Identifikovanje pisma na osnovu pozitivnih kriterijuma	34
Rani eksperimenti sa civilizacijskim institucijama u kulturnom području Stare Evrope	35
Grnčarija (sa tehnikama glaziranja u proizvodnji visokokvalitetne keramike; Breazu/Suteu 2007)	36
Tehnologija tkanja i proizvodnja tekstila (Barber 1991) ..	37
Rukotvorine (minijaturne skulpture: Lazarovici 2005) ..	37
Sakralna arhitektura (minijaturni oltari, žrtvenici za libaciju, obredne platforme, Lazarovici/Lazarovici 2007, Nikolov 2007)	38

Obrada metala (bakar od 5. mil. pre Hr., zlato od 5. mil. pre Hr., Pernicka/Anthony 2009).....	38
4. Podunavsko pismo: osnove pisanja, infrastruktura, tipologija znakova	43
Komunikacioni sistemi podunavske civilizacije i uloga pisanja kao integrativne tehnologije	43
1. Figurativni i apstraktni motivi na glinenim pečatima (pintadera)	44
2. Kulturni simboli i ornamentalni motivi sakralne ikonografije.	47
3. Apstraktni znaci kao komponente sistema numeričkog zapisivanja.	49
4. Apstraktni motivi i brojevi u službi kalendara	50
5. Znaci za označavanje mernih jedinica i/ili težine	53
6. Znaci kao konstituenti arhaične upotrebe pisma	54
7. Znaci kao grnčarske oznake ili oznake svojine	54
Period nastanka podunavskog pisma – poreklo, razvoj i sastav inventara znakova	57
Arhitektonika ranih pisama i repertoar staroevropskih znakova	66
1. Slikovni (ikonični) znaci	67
2. Neslikovni (neikonični) znaci	73
3. Ligature	76
Širenje pisma u regionima podunavske civilizacije – nalazišta, kontekst, kulturna hronologija.	78

5. Materijal na kome se pisalo, natpisi i vrste teksta	83
Materijali za pisanje i nosioci teksta u ranim kulturama . . .	83
Natpisi i artefakti sa urezanim znacima	
– o kulturnoj ekologiji religioznih tekstova	86
1. Figurine sa urezanim znacima	87
2. Pršljenici za vretena i utege za razboje sa urezanim znacima	97
3. Minijaturni oltari sa natpisima	102
4. Posude za osvećenje sa urezanim znacima. . .	105
5. Votivni darovi sa urezanim znacima	108
Obredne radnje povodom Božića	111
Obredne radnje povodom prolećne proslave Sv. Đorđa.	111
Odabrani materijal sa primerima podunavskog pisma – opis i kritička analiza teksta.	112
1. Glinene pločice iz Tartarije (Transilvanija) . . .	113
2. Kultna posuda iz Gradešnice (Bugarska)	117
3. Pečat iz Karanova.	119
4. Oltar iz Okna Sibiuluj	122
5. „Kultni disk” iz Tordoša	126
6. Pravci širenja podunavskog pisma	127
Od Stare Evrope do Krita – efekti balkansko-egejskog kulturnog pomeranja	130
Staroevropsko nasleđe egejskih pisama.	134
Izvoz egejske kulture i pisma u istočno, zapadno i južno Sredozemlje	136
Osvrt.	142

7. Bibliografija	143
I Prilog	155
II Prilog	165
III Prilog	171
IV Prilog	173

1. Predgovor

Sve je počelo tako što je sedamdesetih godina 19. veka, prilikom iskopavanja neolitskog naselja Tordoš (Transilvanija, Rumunija), baronica Sofija fon Torma pronašla keramičke posude i ženske statuete na kojima su bili urezani zagonetni znaci. Sofijino budno oko intuitivno je prepoznalo da ti znaci izgledaju drugačije nego ornamenti i ukrasni motivi koje je poznavala. Posle iskopavanja vršenih u dva navrata, 1875. i 1876. godine, ona je već bila popisala nekoliko desetina posuda sa urezanim znacima, posle čega su usledili novi nalazi. U svojim rukopisnim beleškama – na mađarskom i nemačkom – Sofija je pedantno zabeležila različite oblike znakova. Njena zbirka je na kraju obuhvatala oko 300 artefakata sa urezanim ili naslikanim znacima. Baroničine beležnice čuvaju se u arhivi Nacionalnog istorijskog muzeja Transilvanije u Klužu.

Sofija Torma je došla do smelog zaključka da bi ti znaci morali biti pismo, a njihovo grupisanje na posudama natpisi. To je bilo pre više od 130 godina, u vreme kada niko nije mogao zamisliti da bi u jugoistočnoj Evropi postojalo pismo starije od grčkog alfabeta. Tada, naime, još nisu bila poznata drevna egejska pisma, odnosno linearno A pismo za minojski i linearno B pismo za mikensko-grčki jezik¹. U belešci iz 1878. godine Sofija

¹ **Mikenska Grčka**, poslednja faza bronzanog doba u antičkoj Grčkoj, je istorijski period Homerovih epova i grčke mitologije. Ime je dobio po

Torma iznosi pretpostavku da bi sadržaj natpisa mogle biti „religiozne izreke”.

Na raznim međunarodnim antropološkim kongresima (1876. god. u Budimpešti, 1880. god. u Berlinu i dr.) Sofija Torma je držala predavanja o svojim nalazima iz Tordoša i raspravljala sa kolegama o otkriću tordoškog pisma. Većina njenih sagovornika je bila skeptična. Hajnrih Šliman je, naprotiv, pokazao otvorenost, deleći mišljenje Sofije Torme da mora postojati istorijska veza između znakova iz Tordoša i drevnih kiparskih pisama, naročito kiparskog silabičkog pisma. Sofija Torma je objavila deo inventara znakova i pokušaje da ih rastumači kao pismo u nekim člancima i u studiji „Etnografske analogije” (1894), a nekoliko savremenih istraživača ih je uporedilo sa tada poznatim drevnim pismima. Pa ipak, sve je to ostalo bez značajnijih rezultata prvenstveno zbog činjenice da je datiranje nalaza iz Tordoša ostalo nerazjašnjeno. Tek devedesetih godina 20. veka veza između podunavskog pisma i staroegejskih pisama zaista je potvrđena (v. Pogl. 6).

Saznanja komparativnih istraživanja, posebno o uslovima za nastanak pisma (first writing) u ranim civilizacijama, govore u prilog tome da se grupisani znaci na artefaktima iz perioda između oko 5300. i 3200. g. pre Hr. sa nalazišta u Podunavlju mogu identifikovati kao pismo. Tu takođe spadaju predmeti sa urezanim znacima koje je Sofija Torma pronašla prilikom iskopavanja u Tordošu. Za ovo arhaično pismo se do kraja 20 veka koristio naziv „staroevropsko pismo” (Old European script) po uzoru na opšti pojam „Stara Evropa” (Old Europe), koji je Marija Gimbutas sedamdesetih godina 20. veka upotrebila za regionalne kulture ranih ratara u jugoistočnoj Evropi. Poslednjih godina ustalio se termin „podunavsko pismo” (Danube script).

Do sada su na temu „podunavskog pisma” organizovane tri izložbe sa pratećim konferencijama (u Novom Sadu 2004, u Sibinju 2008. i u Klužu 2009). Proteklih godina je sve više naučnika

– arheologa, lingvisti i semiologa – aktivno učestvovalo u istraživanju podunavskog pisma. Pre desetak godina na internetu je bilo moguće pronaći samo nekoliko veb-prezentacija sa ključnim rečima kao što je „staroevropsko pismo” (Old European script), a danas ih je već više od 2000. U međuvremenu postoje i baze podataka u kojima su popisani predmeti sa urezanim znacima (v. Pogl. 5). Izložbeni katalozi, zbornici sa prilozima sa naučnih savetovanja i monografije su najvažnije publikacije među brojnim koje se bave problemom podunavskog pisma. Literatura o podunavskom pismu sada je dostupna na više jezika, uključujući nemački, engleski, italijanski, španski, švedski, srpski, rumunski, bugarski, ruski i kineski.

Nekakvo pak uvodno izlaganje za krug tema koje se tiču istraživanja pismenosti i starih civilizacija ostalo je do danas nasušna potreba. Ova knjiga predstavlja pokušaj da se sveobuhvatno sagledaju do sada stečena saznanja o nastanku mnoštva znakova i načinu njihovog povezivanja u sistem, analizi pojedinačnih znakova i njihovom grupisanju u natpise, tipologiji tekstova i društvenom kontekstu upotrebe znakova, nagomilanim informacijama o predmetima sa urezanim znacima u bazama podataka, značaju podunavskog pisma u vezi sa drugim sistemima vizuelne komunikacije u podunavskoj civilizaciji (beleženje brojeva; inventar kulturnih simbola na pečatima; grnčarske oznake i oznake svojine), kao i o problemu metoda za njegovo dešifrovanje.

Značaj kruga tema vezanih za „Staru Evropu” posebno je naglašen izložbom „The lost world of Old Europe – The Danube Valley, 5000–3500 BC” u organizaciji Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) u Njujorku, koja je bila otvorena od novembra 2009. do aprila 2010. godine.

Živimo u eri političkog jačanja Evropske unije i produbljiivanja svesti o evropskoj civilizaciji, a ovaj trend zahteva povećano interesovanje za naše poreklo i naše kulturno nasleđe. Otuda je potrebno da kulturna dostignuća Stare Evrope budu valjano rasvetljena, kao što se to nastoji ovoj knjizi sa tehnologijom pisanja i njenom kulturno-ekološkom integracijom.